

ANTONI FEBRER I LA POESIA POPULAR

L'obra de l'illustrat menorquí Antoni Febrer i Cardona (1761-1841), inèdita en gran part, ha estat objecte de diversos estudis que han posat en relleu la importància de les seves aportacions ens els camps de la gramàtica i de la lexicografia,¹ de la traducció dels clàssics llatins² i de la poesia culta, de tall neoclàssic.³ Ens manca, però, una aproxima-

1. Demem les primeres aproximacions a la biografia i a l'obra de Febrer, amb especial atenció a l'obra gramatical, a J. CARBONELL, «Notes sobre *Els Principis de la Lectura Menorquina* de 1804», *Estudis Romànics*, VIII (Barcelona, 1961-66), pàgs. 195-214; «Antoni Febrer i Cardona i el Comte d'Aiamans, dues figures de la Il·lustració», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona XXXIV* (Barcelona: 1971-72), pàgs. 87-146. Més recentment, M. PAREDES, *Antoni Febrer i Cardona: la paraula salvada* (Menorca: Institut Menorquí d'Estudis, col. «Quaderns de divulgació» 2, 1991), A. J. PONS, «Antoni Febrer i Cardona i al llenguatge: aspectes generals», *Randa 31* (Barcelona: Curial, 1992), pàgs. 51-64 i J. GINEBRA, *L'obra gramatical d'Antoni Febrer i Cardona (1761-1841)* (Menorca: Institut Menorquí d'Estudis, 1996). També hi fa referència A. RAFANELL, «La invenció d'una tradició. L'emergència dels dialectes en la llengua literària catalana», *La llengua catalana al segle XVIII*, ed. de P. BALSALOBRE i J. GRATACÓS, col. «Assaig» 16 (Barcelona: Quaderns Crema, 1995), pàgs. 287-328.

2. Vid. I. MASCARÓ, «Les traduccions llatines d'Antoni Febrer i Cardona», *Randa 17* (Barcelona: Curial, 1985), pàgs. 65-76 i M. PAREDES, «Antoni Febrer i Cardona traductor d'Horaci: una versió de *Carmina* I,4», *Miscel·lània Joan Bastardas IV = Estudis de llengua i literatura catalanes XXI* (Barcelona: PAM, 1990), pàgs. 49-60; «Antoni Febrer i Cardona i el mestratge dels clàssics», *Randa 31* (Barcelona: Curial, 1992), pàgs. 7-19; pròleg a l'edició facsimilar de *Les Bucòliques de Virgili traduïdes per Antoni Febrer. Maó 1808* (Barcelona: Universitat de Barcelona, Institut Menorquí d'Estudis, PAM, 1991) i *Antoni Febrer i Cardona, un humanista il·lustrat a Menorca (1761-1841)* (Barcelona: Curial i PAM, col. «Textos i estudis de cultura catalana» 49, 1996).

3. J. SALORD, «Les odes sagrades de Jean-Baptiste Rousseau segons Antoni Febrer i Cardona: la poesia com a llenguatge de Déu», *Randa 31* (Barcelona: Curial,

ció a la tasca que dugué a terme com a col·lector i creador en l'àmbit de la poesia popular. Aquest estudi pretén oferir els elements necessaris per a valorar les aportacions de l'autor maonès en aquest camp, paleses en alguns petits poemes de joventut i en quatre manuscrits datats entre 1801 i 1815, en els quals aplega gloses i goigs menorquins.

1. ELS POEMES DE JOVENTUT

Conexim els assaigs poètics de joventut d'Antoni Febrer a través de la publicació que féu Llorenç Lafuente Vanrell (1881-1936), director de «La Pàgina Menorquina» d'*El Bien Público*,⁴ d'un manuscrit de Febrer, actualment perdut, intítulat: *Recopilació de diferents pessas de Poesía Menorquina y llatina qu'en diferents ocasions y com per una especia d'entretenimènt ô de passe-temps, ja sie traduhint-las del Francès ô de l'Espanñól, ja sie inventad-las, es anad component D. Antòni Febrer y Cardòna. Mahò. L'áñ d'el Señòr 1805.*», que donà a conèixer entre els anys 1928 i 1932. La majoria dels poemes publicats segueixen la pauta dels models cultes francesos, però n'hi ha alguns que, tant per la forma com pel contingut, pertanyen a un àmbit més popular. Malgrat la manca d'elements per avaluar la seva originalitat, volem tenir-los presents, car ens mostrarien com el maonès, a semblança del seu amic mallorquí Josep Togores, féu incursions personals en aquest camp imitant, sobretot, els glosadors menorquins.⁵ El

1992), pàgs. 35-49; E. CABRA, «La traducció de *La creació* de Haydn feta per Antoni Febrer i Cardona», *Miscel·lània Jordi Carbonell 4= Estudis de llengua i literatura catalanes XXV* (Barcelona: PAM, 1992), pàgs. 40-59 i M. PAREDES, «Notes sobre una versió literària dels Salmos feta a Menorca el 1840», *Miscel·lània Jordi Carbonell 2= Estudis de llengua i literatura catalanes XXII* (Barcelona: PAM, 1991), pàgs. 45-85.

4. «La Pàgina Menorquina» d'*El Bien Público* fou una publicació quinzenal que començà a Maó el 22 de gener de 1927, amb vocació de recuperar i actualitzar la literatura, la història i el folklore menorquins. El darrer número fou el 26 de juny de 1936. La importància de les aportacions que conté aconsellà de fer-ne una edició facsimilar patrocinada per l'Ateneu de Maó l'any 1981, prologada per Miquel Barber Barceló.

5. Vid. Josep de TOGORES i SANGLADA, Comte d'Aiamans, *Poesies*, Introd. de Joan MAS i VIVES (Barcelona: PAM, «Textos i estudis de cultura catalana» 40, 1995), pàgs. 9-13. Vegeu més informació sobre gloses i glosadors menorquins *infra*, a l'apartat següent.

primer és la *Paràbola del Fill Pròdig*, de 1803:⁶ està format per vint estrofes de sis versos heptasil·làbics amb rima ababba, i explica, amb un llenguatge planer i amb un to moralitzant, la coneguda paràbola bíblica sobre la misericòrdia divina: el fill dissolt que, després d'haver dilapidat la fortuna, retorna a la casa del pare:

De lluï el va descobrir,
son páre, quan èll venia,
y no podent resistir,
a l'amor que li tenia,
tot transportad d'alegria
al devant li va surtir.

La mètrica, l'estructura i el tema de la composició són, indubtablement, els d'un glosat: la primera estrofa: «Apreniú o llibertíns...» és el pròleg del glosador que es dirigeix al públic, i la darrera: «mira, are, tu, dissolud...», la moralitat final. En fou Antoni Febrer l'autor o es limità, com faria més endavant, a posar per escrit unes gloses que eren difoses oralment? No ho sabem, però el seu caràcter marcadament popular explicaria que Joaquim Molas en localitzés una còpia manuscrita de Febrer mateix entre els papers de Manuel Milà.⁸ El segon duu per títol *Compèndi de la perfecció* i està datat el 1805;⁹ el formen sis quartetes heptasil·làbiques amb rima encadenada que alligonen el lector sobre la pràctica de les principals virtuts. Malgrat la similitud en la temàtica, en aquest poema hi trobem discretes ressonàncies filosòfiques que l'altre no té i que ens remetien als moralistes francesos:

Escòlta molt, y en conseqüència
párta poc, si vóls acertar.
Cálla els secrèts, qu'es imprudència
lo que está escondid revelar.¹⁰

6. Publicat el 6-XI-1930.

7. Cf. *La Paràbola d'el fill Pròdig*, estrofa 22.

8. Vid. la ref. exacta *infra*, a l'apartat següent.

9. Publicat el 18-II-1931. Comença: «En Dèu pósa ta confiànsa...» Malgrat la data que apareix a «La Pàgina Menorquina», Febrer l'inclou, com a exercici, en els seus *Principis de la lectura Menorquina* de 1804, pàgs. 34-35.

10. Cf. *Compèndi de la Perfecció*, estrofa 3^a.

El tercer és un poema intítulat *El honor de la Mára de Dèu*, sense data, que consta de deu estrofes de nou versos —dos aparellats 6a6a 4b6b més una quinteta formada per quatre versos tetrasíl·labs i un pentasíl·lab que rimen abaab—, que comença així:

Ohíu nos ab bondad,
Verja, cuia humildad,
en tot vos feú
de l'agrádo de Dèu.
O benehída
sempre síáu,
palma florída
y favorída
en el més alt grau.¹¹

El poema, de caracter devocional, és un cant als goigs terrenals i celestials de la Verge que té molt en comú —a excepció de l'estrofisme— amb les lloances que trobarem en les «cobles» marianes que escriuria, més endavant, el nostre autor.

2. LES GLOSES «CORREGIDES»

Entre els manuscrits d'Antoni Febrer que J. Carbonell va descriure per primera vegada el 1966,¹² hi havia dos quadernets en què l'autor maonès tan sols figurava com a corrector: es tracta de les *Glósas sobre los abúsos de la Móda, / y d'el póрте d'el tèmς present. / Compóstas de Mre. Gaspar Cardóna. / L'áñ 1801*/¹³ i del *Glosád sobre las principáls fèstas de l'áñ, / ecseptad las qui son movíblas. / Compóst per un cègo. / Mahò/ L'áñ d'el Señòr 1815*./¹⁴ De Gaspar Cardona, Bover tan sols ens diu que «era una poeta menorquín del siglo XIX citado

11. Publicat a «La Pàgina Menorquina» el 5-VI-1930.

12. J. CARBONELL, «Notes sobre *Els Principis de la Lectura Menorquina* de 1804», *Estudis Romànics*, VIII (Barcelona:1961-66), pàgs. 195-214. Vid. també, del mateix autor, «Antoni Febrer i Cardona i el Comte d'Aiamans...», cit., pàg. 117.

13. Manuscrit de 21 pàgines. Vegeu-ne la descripció completa a M. PAREDES, *op. cit* (1996), pàgs. 98-99.

14. Vid. M. PAREDES, *op. cit.* (1996), pàg. 105. El quadernet té set pàgines.

por el Dr. Barbieri, cuyas producciones nos son desconocidas, como lo son también de sus mismos paisanos, quienes tampoco recuerdan su nombre». ¹⁵ A través de Bernat Fàbregues sabem, però, que Gaspar Cardona va néixer el 1748, que tenia l'ofici de teixidor i que, sense tenir cap mena de formació —«sin haber saludado las bellas letras»— va ésser conegut com un veritable mestre en l'art de glosar —«manifestó ser uno de aquellos talentos extraordinarios que raras veces se encuentran en el mundo»—; n'esmenta dues obres: *Plática que enseña el camí del cel, composta per un feel cristiá*, imprès a Maó el 1794 i el *Método práctic per fer bona confessió, compost per un feel cristiá*, manuscrit, de 1803. ¹⁶ F. Martí Camps afegeix que el Mestre Cardona morí el 1826, deixant inèdites poesies de tema religiós. ¹⁷

Les *Glósas sobre los abusos de la Móda* —de les quals no coneixem cap altra còpia— consten de noranta-vuit estrofes de sis versos heptasil·labs que rimen abbaab. Estan compostes, per tant, en l'estrofisme i rima més habitual de les gloses, cançonetes curtes o «cançons botxetes» a Menorca, que s'alterna amb les quartetes heptasil·làbiques, més freqüents a Mallorca. ¹⁸ Aquesta és, exactament, la preceptiva que Febrer mateix assenyalava per a aquesta mena de composicions; llegim al *Compèndi de la Poesía Menorquina* de 1818: ¹⁹

«Las estancias de sis versos son compóstas d'una quartiílla y de dos versos d'una matèxa ríma, qui es pòsan al principi ô à la fi... Hi ha també estancias de sis versos que nosáltres anomenám Glósas, qui no es diferen-

15. J. M.ª BOVER, *Biblioteca de escritores baleares* I, n. 239 (Mallorca: 1868), ara ed. en facsimilar (Barcelona: Curial «Documents de cultura facsímils» 4-5, 1976) pàg. 164.

16. B. FÀBREGUES, *Biblioteca de escritores menorquines* (Ciudadela: Tipografía de S. Fàbregues, 1878), pàg. 44.

17. Ferran MARTÍ CAMPS, *Els llinatges menorquins* I (Ciudadela: Collectiu folklòric, «Quaderns de folklore» 39, 1990), pàg. 34.

18. És imprescindible, per a una introducció a la figura del «glosador», la lectura de l'article d'Antoni SERRÀ CAMPINS, «Aproximació al poeta oral de llengua catalana», *Llengua i Literatura* 7 (Barcelona, 1996), pàgs 7-60, que inclou un excel·lent compendi bibliogràfic. Pel que fa específicament a les gloses menorquines, vid. Joan LÓPEZ CASASNOVAS, pròleg a «Quaderns de folklore» 7 (Ciudadela: 1981); Francesc de Borja MOLL, «Assaig d'estudi preliminar», en: R. GINARD, *Cançoner Popular de Mallorca* (Mallorca: Moll, Col. «Els treballs i els dies» 4, 1966); Assumpció GORRIAS, pròleg a «Quaderns de folklore» 24 (Ciudadela, 1986).

19. Cf. *op. cit.*, pàgs. 22-24.

cían sinò qu'en llòc d'els dos vèrsos d'una matèxa ríma qu'havèm insinuad, al principi ô â la fi; en las Glósas el quint ríma sempre ab el quart, i el sisè ab el tercèr, per ecz: Apreníu, ô llibertíns, / ab aquèsta comparánsa, / las més desastrosas fíns / que càusa la destemplánsa; y resolèu la mudán-sa / de vóstros errads camíns. etc.²⁰

...la qui seguex es el principi d'un glosad qu'es fèu sobre la móda, segons el costum ordinari de glosar, es â dir: ab vèrsos lliberos; en que no s'obsèrva aquèlla mèscla de rímas masculínes y femenínes. Però aquesta espècia de glosad no tè tánta gràcia cóm el primèr...»²¹

L'autor s'hi esgarrifa d'alguns costums i usos de la moda de l'època que considera pecaminosos i contraris a la religió. Demana senzillesa i pudor en la manera de vestir i d'actuar i, finalment, dóna consells a les vídues, casades i fadrines proposant els models bíblics de Judit, Ester i Rebeca. L'obra està estructurada en sis apartats que duen els títols següents: 1) *Correcció de los abúsos de la Móda, y d'el pòrte d'el tèms presènt*, que consta de setanta set estrofes; 2) *Advertència â las Viudas*, de tres estrofes, 3) *Â las casádas*, de set estrofes; 4) *Â las donzèllas*, de quatre estrofes; 5) *Advertència general per un y altre sécso*, de cinc estrofes i, finalment, 6) *Disculpa de l'Escriptor*, de dues estrofes. El glosador ens alligona sobre la moralitat en el vestir i ens els hàbits de comportament en un to sentenciós:

Per corregir los errads,
y no per agraviar,
em som resólt de parlar
d'aquests costúms depravads,
qui â títol de Móda usads,
son el módo de pecar.²²

Es mostra hiperbòlic, recriminatori, cridant l'atenció del lector amb exageracions i malediccions:

20. Primera estrofa de *La Parábola d'el Fill Pródig* de 1803, que es conserva en full solt entre els papers Milà de la biblioteca Menéndez y Pelayo, de Santander. Publicada també a «La Página Menorquina» de *El bien Público* el 6-XI-1930. Vid. M. PAREDES, *op. cit.* (1996) pàg. 99. Vid. comentari *supra*.

21. Posa com a exemple una estrofa del ms. esmentat. Febrer anomena «rima masculina» l'acabada en consonant i «rima femenina» l'acabada en vocal o consonant muda.

22. Cf. FEBRER, *Glósas sobre los abúsos de la Mòda*, 1ª estrofa.

Que no veis els desbarats
qui son presentacions
d'esta móda de calsons
cási d'anar despu llads?
Tèms de costúms estragads!
Y no s'escóltan rahòns.

Ái d'aquell desgraciad
qui sól escandalisgr!
Crísto vá sentenciar
era millor no fòs nad,
ò bè que fòs sepultad
dins el profúndo d'el mar.²³

I més alliçonador quan lloa les qualitats d'algunes dones «fortes» de la Bíblia, tot dirigint-se només a les fèmines, culpables, des d'Eva, de totes les desgràcies de l'home, tal com dicta la tradició misògina més arrelada en les capes populars:

Míra cóm Ester modèsta,
d'un estat magestuòs
fugint el pórtè rumbòs,
la virtud te manifesta
puès d'èlla feia més festa,
que d'el vestid preciòs.²⁴

Ens trobem doncs, per la seva llargària, amb unes gloses «de cap pensat», aquelles que, amb paraules del folklorista Antoni Orfila «Fila-or» (1884-1936) «son ses que s'escriuen després de fetes de cap» enfront a les «de tu a tu» o improvisades, fruit de l'enginy i l'agudesesa de dos glosadors en un combat de taverna.²⁵ No és casual que

23. Cf. FEBRER, *Glòsas sobre los abusos...*, pàg. 4.

24. Cf. FEBRER, *Glòsas sobre los abusos...*, pàg. 26.

25. Antoni Orfila Pons, Pre., era originari de Sant Lluís. Va dur a terme una important recuperació del folklore menorquí: cançons, rondalles i gloses... que publicà periòdicament a *La Pàgina Menorquina* amb una grafia molt personal que pretenia copsar la parla de la pagesia. En la secció «Coses de la Terra», amb el lema «Colligitè fragmenta...ne pereant», va aportar dades molt valuoses sobre els glosadors del camp menorquí i en reproduí algunes composicions. El 14-II-1929, publicà unes «regles de los bons glosadors». També col·laborà a «El Full Menorquí» d'*El Iris*.

Febrer escollís corregir aquestes, que alligonen sobre la moralitat dels costums: l'obra sencera del maonès, dirigida específicament «â la joventud menorquina», està imbuïda d'una clara finalitat pedagògica, a la qual serveixen perfectament els consells del mestre Gaspar Cardona. Pel que hem vist, a més, aquesta temàtica concreta la trobem també, alguns anys més tard, en unes altres gloses —aquestes en quarte-tes heptasil·làbiques—, intitolades *Observacions sobre el fals pretexte de la gran moda, en alabanza de la virtud, y en oprobio del vici*, impreses a Maó el 1814²⁶ i, en un sentit més ampli, continuarà present en els glosats fins a les darreries del XIX: l'any 1866, «S'Amu Gaumés», compon uns gloses *A los glosadors*, als quals atorga, entre molts d'altres, el deure d'ésser guies morals de la joventut:

Qu'á nas glosadó ha donat
Deu un clar enteniment
per conexa sa maldad
y aprecia es bon sentiment,
y ha d'encaminá es joyent
ap so llum de veritat.²⁷

De les primeries del XIX, només coneixem unes gloses atribuïdes a Antoni Albertí, que duen per títol *La cassada de la serp á la Mola de Mahó, l'añ 1805*.²⁸ Malauradament, la resta s'han perdut, a excepció d'alguns fragments esparsos del Mestre Josep Vivó (1715-1780?), ciutadellenc i ferrer d'ofici, a qui una malaltia va deixar inútil per a la

26. Comença: «Fadrina escolta: Indiferent en casar/ (deu ser) a tot ton cost pura./ virtud felis t'asegura./propi es del vici: penar». Està formada per cent estrofes. N'hi ha un quadernet imprès a la impremta de Serra (Maó, 1814), que després reproduïx Bernat FÀBREGUES, *Albores de la vida. Solaces poéticos de—* (Mahón: Tipografia de Fábregues, 1866), pàgs. IX-XV. Agraïm a Antoni Joan Pons que ens n'hagi facilitat una còpia.

27. Les publica B. FÀBREGUES, *El llibre dels glosats* (Maó: Fábregues, 1868), pàgs. 5-15.

28. Publicades per B. FÀBREGUES, cit. (1868), pàgs. 33-48. Antoni Joan Pons ens ha mostrat una còpia manuscrita de les mateixes gloses provinent de la «Biblioteca Hernández Mora» de Maó. Més recentment, han estat publicades, amb pròleg de Marianna MUÑOZ, a «Quaderns de folklore», 37 (Ciutadella, 1988). En el moment d'acabar aquest estudi, Tomàs Vidal ens ha fet saber que ha localitzat, entre els papers de la biblioteca del seu avi Joan Vidal i Mir a Maó, un quadern manuscrit que conté aquestes mateixes gloses i en el qual consta el nom d'Antoni Febrer com a autor. Deixem per a una altra ocasió l'estudi d'aquest manuscrit.

feina i que va acabar guanyant-se la vida com a glosador «repentista», home enginyós que fou conegut a Mallorca i a Eivissa.²⁹ Poca cosa més sabem d'aquelles dècades, car —com ja hem dit— la recuperació sistemàtica d'aquestes mostres de poesia popular no s'iniciarà a Menorca fins a finals del XIX i culminarà, en el primer terç del XX, amb l'activitat d'un nucli d'intel·lectuals i folkloristes lligats a l'Ateneu de Maó —Pere Ballester, Bernat Fàbregues, Cosme Parpal, Francesc d'Albranca³⁰— i a altres cercles culturals —Àngel Ruiz i Pablo i Llorenç Lafuente Vanrell— que recolliren, sobretot, cançonetes de la segona meitat del XIX i primers del XX.³¹ També són de la mateixa època les que publica Fila-Or a *La Pàgina Menorquina*,³² tot i que se les qualifiqui d'«antigues».

Però Antoni Febrer va corregir encara un altre text de Gaspar Cardona: es tracta del *Método pràctic per fèr bona confessió, compòst per un feél cristiá* que, segons Bernat Fàbregues, l'autor deixà en un manuscrit datat el 1803. Ens n'han arribat tres còpies manuscrites, de 1804, d'un centenar de pàgines,³³ escrites segon la mètrica de les gloses: estrofes de sis versos heptasíl·labs amb rima abbaab. Febrer hi féu

29. FRANCESC CAMPS I MERCADAL «Francesc d'Albranca», *Folklore menorquí de la pagesia* (1918) I (Menorca: I.M.E., «Capcer» 4, 1986), pàgs. 197-231; Fila-or, «Pàgina Menorquina» 18-VI-1931; JOAN F. LÓPEZ CASASNOVAS, *Llibre de lectures menorquines* (Menorca: Consell Insular, 1981), pàgs. 48-49. JOSEP PORTELLA diu que foren moltes les gloses de mestre Vivó i d'altres glosadors anònims que quedaren escrites, però que són de molt difícil localització. Vid. pròleg «Quaderns de folklore» 29 (Ciutadella, 1987).

30. Vid. FRANCESC FLORIT, «Literatura tradicional i literatura culta a Menorca. Segle XX. La circularitat desitjada. La transcendència del folklore literari de Francesc d'Albranca», *Revista de Menorca* (Menorca: 4rt. trimestre 1991), pàgs. 469-488.

31. Vid. LL. LAFUENTE, «Preàmbulo» a *Apuntes de folk-lore (sic) menorquí* (Mahón: Síntes, 1927). També, JOAN LÓPEZ CASASNOVAS, *Estudi del cançoner popular menorquí*, «Quaderns de folklore» 6 (Ciutadella: Collectiu folklòric, 1982), pàgs. 10-16.

32. De la primera meitat del XIX, només n'hi ha dues: Unes *Gloses sobre sa mala anyada de l'any 1830*, degudes a Francesc Borràs, de Lluçmaçanes, copiades per Miquel Pons el 1856 i publicades dues vegades: el 7-VII-1928 i el 7-VI-1935, i les *Gloses sobre mort i Passió*, anònims, extretes d'un manuscrit de 1839 i publicades el 10-IV-1930. És possible que siguin de la mateixa època —no ho podem saber del cert— algunes altres sense datar.

33. Vegeu-ne la descripció a M. PAREDES, *op. cit.* (1996), pàgs. 100-101. Dues còpies són a la biblioteca Victory de Febrer i la tercera es conserva a la biblioteca d'Andreu Murillo, ambdues de Maó.

un pròleg i afegí, al final, unes oracions i consideracions espirituals recollides dels devocionaris. Degueren plaure especialment al nostre autor aquests versos, car sempre fou partidari de fomentar la pregària en la llengua materna, sobretot amb l'ajut d'un tipus de versificació tan familiar a les capes socials més populars. Diu en el pròleg:

«Y per fomentar el gust de lligirlo, anará el sobre-dit Método compóst en versos ô glósas, procurant ab aquest atractiu d'el gust y d'el sentid introduhir el gust de l'esperít...»³⁴

A la darrera pàgina, hi consta: «Aquest llibre fonc compóst per Mre. Gaspar Cardòna, y corregid per D. Antòni Febrèr» i, en una de les còpies, l'aprovació de la censura eclesiàstica i el permís d'impresió, que, finalment, no es dugué a terme.³⁵

Finalment, hem de parlar del *Glosad sobre las principáls festas de l'añ, ecseptad las qui son movíblas, compóst per un cègo*, de 1815, que fou publicada el 1934 al «Full Menorquí» d'*El Iris*, potser a partir d'una còpia manuscrita feta pel mateix Febrer, car no en coneixem cap altra.³⁶ La composició, molt més breu que l'anterior, consta de trenta-dues quartetes heptasil·làbiques amb rima creuada, en què es repassen, seguint un ordre cronològic, les festivitats anuals més celebrades en honor de Jesús, la Verge i els sants, amb una finalitat catequètica, per ajudar la memòria dels fidels. En cada una de les estrofes es fa referència, primer, al dia i mes de la festivitat i, a continuació, o bé s'explica breument l'episodi bíblic³⁷ i el martiri del sant³⁸ o es fa al·lusió al patronatge.³⁹ El fet d'emprar gloses per adoctrinar al poble i fer memòria sobre els punts fonamentals de la religió va ser

34. Vid. FEBRER, *op. cit.*, prefaci, pàg. 3.

35. «Vº Bº Ignacio Pujol» i amb una altra mà «Palma, 26 de enero de 1805. Pue-de imprimirse. Perez». Evidentment, deixem per a una altra ocasió l'estudi d'aquest manuscrit devocional.

36. Vid. «Full menorquí» d'*El Iris* del 19-V-1934. Agraïm a Josep Miquel Vidal que ens n'hagi proporcionat una còpia.

37. A síis es l'Epifania/ que tots hèm de celebrar/ Quánd els Rèis ván adorár/ Jesu-Crist fill de Maria. (2ª estrofa).

38. A déu d'Agost es posad/ el gloriòs Sánt Lloréns/ qui sufrí un dolòr imméns./ en el fóg martirisad. (16ª estrofa).

39. A dé-sét cóm à Patrò/ tenim Sánt Antoni Abad/ qui ab vót públic fonc votad/ per el póble de Mahò. (3ª estrofa).

una constant ja en les composicions vuitcentistes del Mestre Vivó i ho seguiria essent fins a finals del XIX. Diu Fila-or: «No sols sabien doctrina els nostros antepassats, sino que no hi faltaven glosadors, qui en gloses i cançons no l'explicassin i així tothom sabia lo més principal de la Religió.»⁴⁰ En efecte, resseguint les nombroses gloses que publicà n'hi descobrim dues sobre els deu manaments i dues sobre la mort i Passió de Jesucrist, una d'elles de 1839.⁴¹

3. LES RECOPILOCIONS DE GOIGS

L'interès que l'illustrat maonès demostrà pels goigs quedà ben palès en dues compilacions que dugué a terme i que, ara per ara, romanen inèdites: en una d'elles, sense data, que intitulà *Recopilació de la còblas qu'es cantávan antigament en las festas d'alguns Sants Advocats*,⁴² hi aplegà el text de vint-i-dos goigs antics tal i com li havien pervingut, corregint-ne només l'ortografia, amb clara intenció de preservar-los de l'oblit; l'altra, intitulada *Recopilació de diferents Poésias Menorquínas; y principalment de las Còblas qu'es cántan en las festas d'alguns Sants Advocats*, del qual es conserven dues còpies manuscrites datades el 1810,⁴³ conté trenta goigs en menorquí i cinc en castellà i constitueix una veritable aportació personal del maonès al

40. Vid. «La Pàgina Menorquina» (10-IX-27).

41. Vid. «La Pàgina Menorquina» 17-IX-1927; 10-IV-1930; 23-IV-1931 i 21-V-1931.

42. Vid. J. CARBONELL, *op. cit.* (1972), pàg. 114. També M. PAREDES, *op. cit.* (1996), pàg. 120.

43. Un dels dos manuscrits (B) es va perdre després que Carbonell el consultés, però podem conèixer-ne el contingut a través del microfilm que se'n conserva a la Biblioteca de Catalunya. El primer (A), de 101 pàg. (microfilm C 451) conté, a més, un *Índice de Còblas que he compostas*. El segon (B), de 134 pàg. (microfilm C 454) conté els mateixos goigs que l'anterior i en el mateix ordre, però amb antifones, responso i oracions finals afegides a alguns goigs (els de Sant Antoni de Pàdua, la Concepció, Sant Francesc etc.). Tanmateix, ens ha cridat l'atenció que, al final, amb una tinta diferent, hi ha, afegides *a posteriori*, unes «Còblas de Sta. Eugènia, per Mallorca» —que consten a l'índex del ms. anterior com a fetes noves per Febrer—, i unes «Còblas de la Mara de Déu d'el Càrme» —que hem trobat també copiades en full solt amb data de 1836— incorporades al recull tardanament. Vid. la descripció d'aquests manuscrits a M. PAREDES, *op. cit.* (1996), pàg. 104.

gènere; així ho indicaria un *Indicê de la còblas que he compòstas* que l'autor va afegir, en full solt, al final d'un dels manuscrits, on consta que vint-i-set goigs van ser fets nous pel mateix Febrer, vint-i-dos van ser aprovats per l'ordinari i tres només corregits.⁴⁴ També hem trobat diverses còpies manuscrites en full solt —alguns d'ells amb l'*imprimatur* eclesiàstic de 1811 i 1812— de goigs inclosos en aquesta segona recopilació i uns «Gòtgs de la Beáta Catarína Tomás», dins un *Novenári* dedicat a la venerada santa mallorquina que Febrer copià, així com unes «Còblas de la Mára de Dèu de Misericòrdia», dins l'única obra impresa del maonès: *L'Eczercíci d'el Via Crucis* de 1811.⁴⁵

L'interès que puguin tenir, doncs, aquestes recopilacions és doble: la primera, fruit de l'afany «colleccionista» de Febrer, ens permet conèixer els goigs que tradicionalment s'havien cantat a Menorca —i a Mallorca— abans de finals del XVIII, alguns dels quals ja eren coneguts en altres indrets del territori català i altres, en canvi, havien estat adaptats o eren totalment autòctons. Cal valorar, no només la «collecció» en si mateixa, única en el seu moment, sinó el fet que recuperi alguns goigs que des de fa ben poc es consideraven perduts. La segona compilació, en canvi, entra ja en un àmbit més literari: Antoni Febrer compon personalment un gran nombre de goigs, de «còbles», potser amb el desig que fossin assumits per la col·lectivitat, que arribessin a formar part d'aquell patrimoni tradicional comú; ho indicaria la tria de les advocacions, coincidents amb les de la Mare de Déu i dels sants més venerats a l'illa, una certa simplificació de l'estructura, el manteniment dels temes habituals —vida, miracles, referències geogràfiques i històriques— i l'empelt d'algunes retronxes o cors de goigs ja coneguts. Caldrà valorar-ne la qualitat literària i, sobretot, la pervivència, a partir dels repertoris de goigs antics del Prin-

44. «Las Còblas qui van notádas ab una A son aprovádas per l'ordinári. Las qui ténen dos Estêls (**), son fetas nóvas: Y las qui no tènèn sinò un Estêl (*), son corregídas.» Aquestes són les paraules que Febrer escriu com a «nota» abans de l'índex dels goigs, que J. CARBONELL va reproduir a cit. (1972), pàg. 115. Tan sols hi ha tres goigs que constin només com a corregits: els de la Soledat, sant Diego i l'Adoració dels Reis (Pastorells).

45. Vid. M. PAREDES, *op. cit.* (1996), pàgs. 115 i ss.

cipat, València, Rosselló i Mallorca⁴⁶ i dels pocs referents illencs que tenim: la *Memòria sobre Ntra. Sra. de la Assumpta, de la ciutat de Mahó*, manuscrit datat el 1833 de Josep Sancho,⁴⁷ i les publicacions esparses a «La Pàgina Menorquina» d'*El Bien Público* i al «Full menorquí» d'*El Iris*, entre d'altres. Malauradament, no podem comptar amb una col·lecció manuscrita de goigs que es conservava a la sagristia del Convent de Sant Francesc de Maó, que desaparegué el 1936 en la crema de l'església. És important de constatar aquesta manca de referents, car, si bé la devoció als goigs està documentada per primera vegada a Menorca el 1568, i se sap del cant de cobles en honor de la Verge i dels sants patrons per part de les diferents confraries, també ho és que molt pocs d'aquests foren estampats fins ben entrat el XIX i encara menys recopilats.⁴⁸

Una gran part de les advocacions dels goigs es repeteixen en ambdues recopilacions; és a dir, Febrer ens ofereix el text tradicional en un manuscrit i un altre, fet de nou per ell, en el segon; és el cas dels dedicats a santa Anna, sant Antoni de Pàdua, la Concepció, Ntra. Sra. dels Desemparats, santa Escolàstica, Ntra. Sra. de Gràcia, sant Josep, santa Llúcia, Ntra. Sra. de Misericòrdia, el Santíssim nom de

46. Hem consultat: Joan B. BATLLE, *Los goigs a Catalunya. Breus consideracions sobre son origen i sa influència en la poesia mística popular* (Barcelona: L'arxiu, 1924), i *Los goigs a Catalunya en el segle XVIII* (Barcelona: Tipografia Catòlica, 1925); J. AMADES i Josep COLOMINES, *Imatgeria popular catalana. Els goigs* (vol. II) (Barcelona, s.a.); Francesc ALMARCHE, *Goigs valencians. Sigles XV al XIX* (València, 1917); J. DELONCLE, *Goigs de Rosselló* (Perpinyà: Imprimerie du Midi, 1952), el ms. n° 1191 de la Biblioteca de Catalunya, i Josep MASSOT i PLANES, *Cançoner musical de Mallorca*, ed. de Baltasar Bibiloni i de Josep Massot i Muntaner (Palma de Mallorca: 1984). Agraïm a Josep Massot el seu inestimable ajut en la localització de goigs mallorquins i les amables indicacions en l'enfocament d'altres punts d'aquest estudi.

47. Josep Sancho (1777-1847) fou beneficiat i arxiver de la parròquia de Gràcia de Maó i promotor fiscal eclesialístic de la Diòcesi de Menorca. Entre les obres que deixà manuscrites hi trobem la *Memòria sobre la parròquia de Nostra Señora de la Assumpta, matriz de la ciutat de Mahó...* en 6 volums (8°), que en la secció «Confraries» conté alguns goigs. Aquest manuscrit es conserva a la Biblioteca del Seminari Diocesà de Menorca, a Ciutadella. Agraïm de tot cor a Josefina Salord la seva eficaç col·laboració en la localització d'aquests goigs.

48. Que nosaltres sapiguem, només hi ha dues breus —i incertades— aproximacions al tema dels goigs a Menorca, ambdues degudes al mateix autor: Guillem PONS i PONS, *Els goigs a Menorca*, col. «Jovellanos» 5 (Ciutat de Mallorca, 1985), i *Goigs menorquins*, «Quaderns de folklore» 38 (Ciutadella, 1990).

Jesús, Ntra. Sra. del Roser i sant Sebastià. En alguns casos, ens en dona fins i tot tres versions, com els de Ntra. Sra. de Betlem i sant Francesc d'Assís, i en altres, només una: és el cas de sant Antoni de Viana, Ramon Llull i santa Rita, inclosos en el primer manuscrit; i sant Eloi, les Ànimes del Purgatori, sant Antoni Abat, sant Climent, Ntra. Sra. de l'Esperança, sant Joan Baptista, sant Llorenç, sant Lluís, sant Marc, els Pastorells, sant Pere i la Sang de Crist, inclosos només en el segon. Excepte els dedicats a santa Eugènia, Caterina Tomàs i Ramon Llull, venerats a Mallorca, els goigs que recopila Febrer estan dedicats a advocacions de la Verge i dels sants que, malgrat tenir molts devots a altres indrets del territori, o són patrons de l'illa —com sant Antoni Abat i Ntra. Sra. de Gràcia— o tenen una església, ermita, convent o capella dedicada a Menorca: sant Francesc i sant Antòni de Pàdua, al Convent de Jesús de Maó; Ntra. Sra. del Carme, al convent del mateix nom; sant Joan Baptista, a dues ermites de Ciutadella i Maó o sant Josep i sant Pere, també molt venerats a Maó. No hi manquen els dedicats als sants que donen nom a alguns pobles, com els de sant Lluís —fets a l'època de la dominació francesa— i els de sant Climent. Aquests goigs es cantaven, formant part de la litúrgia, el dia de la festivitat del sant o a la vígilia, excepte els de la Mare de Déu del Roser, que es cantaven tot l'any, tal com era costum arreu dels Països Catalans.⁴⁹ Alguns estaven més lligats als cicles litúrgics anyals, com les de Ntra. Sra. de Betlem i els Pastorells, que es cantaven per Nadal o els de la Verge dels Dolors, la Soledat o la Sang de Crist, que els confreres recitaven durant la Setmana Santa. Evidentment, inclou aquells que els gremis de l'illa cantaven als respectius patrons: els navegants a la Verge dels Desemparats i a la del Carme; els pescadors a sant Pere; els argenters a sant Eloi —molt venerat a Ciutadella, Maó, Alaior i Es Castell—, els fusters a sant Josep, els sabaters a sant Marc, els pagesos a santa Escolàstica —venerada a Ciutadella—, etc. No hi manquen tampoc els d'advocats contra malalties, com sant Sebastià, de la pesta o de santa Rita, contra la pigota. Les advocacions ens indiquen, doncs, que Febrer tenia la intenció d'aplegar, sobretot, goigs cantats a Menorca, tant els importats d'al-

49. Vid. Guillem PONS, *op. cit.* (1990), pàg. 7.

tres indrets, com els adaptats o completament autòctons, encara que no ho especificqués en els títols dels manuscrits.

Els nostres intents de localització dels goigs han tingut alguns resultats, si bé parcials, prou significatius i aclaridors per afrontar-ne l'estudi posterior de l'estructura, estrofisme i contingut. Del primer manuscrit —que conté els goigs tradicionals que Febrer es va limitar a aplegar i corregir— hem pogut localitzar com a cantats a l'illa uns de santa Anna, amb retronxa comuna a uns cantats també al Rosselló, els de santa Escolàstica, a Ciutadella, els de sant Antoni de Pàdua, dedicats a la imatge del sant que es venerava al Convent de Jesús de Maó, els de Ntra. Sra. dels Desemparats, cantats també a València, els de Ntra Sra. De Gràcia, datats el 1799 i sant Josep, de 1738, els de sant Marc, santa Llúcia, santa Rita, sant Sebastià i els antics de Ntra. Sra. del Roser, també cantats al Principat, València i Roselló, que comencen: «Vóstros gótgts ab gran pléer/ cantarêm, Vérja Maria/ puisque vóstra Señoría/ es la Mára d'el Rosèr».⁵⁰ Molt més gratificant ha estat la localització d'alguns goigs del segon manuscrit —aquells que Febrer havia fet de nou, amb data de 1810— entre els copiats i recopilats a la *Memòria* de 1833: com els de la Mare de Déu de l'Esperança, sant Joan Baptista, santa Llúcia i santa Pere, copiats pel mateix Josep Sancho i els de Ntra. Sra. de Gràcia i Ntra. Sra. del Roser, in-

50. Sta. Anna: SANCHO, *op. cit.*, «Confraries», II, 20; reproduïts per G. PONS, *op. cit.* (1990), pàg. 41, i a «La Pàgina Menorquina» del 15-III-1934, a partir de *Die Balearen I*, pàg. 235; DELONCLE, *cit.*, pàg. 227, en reproduïx uns amb la mateixa tornada. Sant Antoni de Pàdua: FILA-OR, «La Pàgina Menorquina» del 26-VI-1936 (diu que els copia d'una col·lecció manuscrita de goigs que es conserva al Convent de Jesús de Maó), i G. PONS, *op. cit.* (1990), pàg. 55. Santa Escolàstica: J. SANCHO, *op. cit.*, «Confraries» II, 19 (amb data de 1772), i G. PONS, *op. cit.* (1990), pàg. 39. Ntra. Sra. de Gràcia: G. PONS, *op. cit.* (1990), pàg. 61 (diu que es van imprimir per primera vegada el 1842, però que al full hi consten indulgències del bisbe de Mallorca Llorenç Despuig i dels de Menorca Antoni Vila (1799) i Jaume Creus (1819)). Sant Josep: SANCHO, *op. cit.*, «Confraries», II, 13 (dos fulls impresos, amb el breu apostòlic de Climent XII de 1738). Sta. Llúcia: G. PONS, *op. cit.* (1990), pàg. 49. Nom de Jesús: SANCHO, *op. cit.*, «Confraries» II, 25 (amb l'oració final) i PONS, *op. cit.* (1990), pàg. 23. Sta. Rita: SANCHO, *op. cit.*, «Confraries» II, 17 i PONS, *op. cit.* (1990), pàg. 33. Ntra. Sra. del Roser: FILA-OR, «La Pàgina Menorquina» del 5-II-1934, a partir de *Die Balearen I*, PONS, *op. cit.* (1985), pàg. 13 i *op. cit.* (1990), pàgs. 14-15; també AMADES, *op. cit.*, pàgs. 88-89, ALMARCHE, *op. cit.*, pàgs. 141-142 i DELONCLE, *op. cit.*, pàg. 61. Sant Sebastià: SANCHO, *op. cit.*, «Confraries» II, 18 i PONS, *op. cit.* (1990), pàg. 37.

corporats a l'obra en un full manuscrit d'Antoni Febrer mateix.⁵¹ El fet indica una certa pervivència dels textos originals de Febrer, però no demostra que aquests haguessin estat admesos pel poble i substituïssin els que es cantaven tradicionalment, en alguns casos; en efecte, al full solt manuscrit de Febrer que conté els goigs de Ntra. Sra. del Roser, inclòs dins la *Memòria* de Sancho, hi trobem l'anotació següent: «Compostes per Antoni Febrer i Llinyar el 1811. Estas coblas jamai se han cantat, per no convenir per novedad, dexant las que el poble sab de memòria.»⁵²

A banda de constatar l'error d'atribució de Josep Sancho, que confon el nostre autor amb un germà del seu pare —mort essent un infant—,⁵³ d'aquesta anotació podem deduir que, si bé el text original de Febrer no va poder competir amb un altre tan antic, estimat i conegut pels fidels com el dels goigs del Roser, és molt possible que en el cas dels altres goigs —als quals Sancho no afegeix cap anotació— això no succeís i que, per tant, és perfectament factible que el text de Febrer fos acceptat i cantat pel poble. Ho avalaria el fet que es conservin uns goigs de sant Joan Baptista —els que es cantaven prop de Maó, en el Pla dels vergers— amb el text original del nostre autor, impresos durant les primeres dècades del XIX, i després el 1905, que segueixen les seves peculiars normes ortogràfiques⁵⁴ i que aquests mateixos goigs i els de sant Pere sortissin publicats els anys 1934 i 1935 a una publicació illenca com «El Full Menorquí» d'*El*

51. Els de Ntra. Sra. de l'Esperança: SANCHO, *op. cit.*, «Confraries» II, 22 i PONS (1990), pàg. 45. Ntra. Sra. de Gràcia: SANCHO, *op. cit.*, «Suplement 2 (vol. 7), 33 (full solt manuscrit de Febrer, amb data de 1811, vistiplau d'Ignasi Pujol i l'anotació: «compostas per D. Antoni Febrer y Lliñá»), i PONS, *op. cit.* (1990), pàg. 27. St. Joan Baptista: SANCHO, *op. cit.*, «Confraries» III, 15; impresos de principis del XIX i de 1905; reproduïts també a «El Full Menorquí» del 16-VI-1934. Santa Llúcia: SANCHO, «Confraries» II, 23. Sant Pere: SANCHO, *op. cit.*, «Confraries» II, 15 i «El Full Menorquí» del 15-VI-1935. Ntra. Sra. del Roser: SANCHO, *op. cit.*, «Confraries» II, 13 (full solt manuscrit per Febrer).

52. Cf. SANCHO, *op. cit.*, «Confraries» II, 13.

53. Vid. arbre genealògic de la família Febrer, a M. PAREDES, *op. cit.* (1996), pàg. 281.

54. Apareixen copiades pel mateix SANCHO, *op. cit.*, «Confraries» III, 15 i en full imprès a «Suplement Segon» (vol. 7). La tornada inicial diu així: «Nuncio de Dèu enviad,/ profeta del Poderòs,/ Sant Joan assistiu-nòs,/ Siau nostron Advocad.»

Iris, o que els de Ntra. Sra. dels Desemparats es publicuessin a «La Pàgina Menorquina» el 1934.⁵⁵ Pensem, però, que hauríem trobat una gran part dels goigs d'Antoni Febrer a la desapareguda col·lecció manuscrita que es conservava al Convent de Sant Francesc —antic Convent de Jesús— de Maó, amb el qual la família Febrer tingué forts lligams, car alguns membres en foren terciaris i des de 1797 el panteó familiar ocupava la capella del Minyó perdut de l'església.⁵⁶ El mateix Antoni Febrer comptà entre les seves amistats amb Vicenç Papelcudi (1783-1865), il·lustre maonès membre d'aquest orde, i manifestà, al llarg de la seva vida, una especial predilecció per l'ascètica franciscana i per la devoció als sants que es veneraven a l'església del convent, dels quals recupera els goigs antics i en fa de nous: els de sant Antoni Abat, sant Antoni de Pàdua, el Nom de Jesús i, sobretot, sant Francesc d'Assís, de qui n'ofereix tres versions diferents.⁵⁷ De fet, els antics goigs de sant Antoni de Pàdua que Febrer transcriu són els mateixos que publica Fila-Or, a «La Pàgina Menorquina» el 1936, poc abans de morir, dient que els copia del manuscrit «molt antic, de l'època dels frares del Convent de Jesús»⁵⁸ i comencen: Sánt Antóni gloriòs,/ de Pàdua anomenad,/puisque sou nóstro advocad/ de tot perill guardau-nòs.⁵⁹

Cal remarcar que aquests i altres goigs de sant Francesc, sant Josep i sant Sebastià, que Febrer recull com a cantats «antigament» a Menorca, ho eren també a Mallorca, amb lleugeres variants, a més dels goigs del Beat Ramon Llull, santa Eugènia i la Beata Caterina Tomàs, venerats, de manera exclusiva, a la balear major.⁶⁰ Sense més

55. FILA-OR els publica el 15-I-1934, extrets de *Die Balearen*. Vid. també PONS, *op. cit.* (1990), pàg. 51, que els reproduceix amb dues estrofes afegides.

56. Vid. M. PAREDES, *op. cit.* (1996), pàg. 47. Tant Antoni Febrer com el seu pare demanaren explícitament, als testaments respectius, ésser enterrats amb l'habit de sant Francesc.

57. J. CARBONELL, *op. cit.* (1972), pàg. 116, transcriu un fragment d'uns goigs a sant Francesc —semblen antics— i dels del SSm. Nom de Jesús, que consten com a fets nous per Febrer.

58. Vid. «La Pàgina Menorquina», 26-VI-1936.

59. Cf. FEBRER; ms. s.d., pàg. 11.

60. Els aplegà Josep Massot i Planes, i es troben entre els materials no publicats del seu cançoner. Tots els goigs mallorquins estan impresos a la Tipografia Guasp i no duen data. Els de sant Antoni de Pàdua tenen sis estrofes comunes amb els de Febrer,

referències, però, és difícil conèixer el grau d'acceptació que van tenir els nous goigs d'Antoni Febrer entre les capes socials més populars, que, probablement, van oferir resistència a la innovació quan ja hi havia una tradició ben arrelada. Per posar un exemple, mentre que ens ha estat impossible trobar el rastre dels goigs de Febrer dedicats a sant Eloi o a sant Lluís, n'hem localitzat a l'illa uns altres, també antics, de les mateixes advocacions.⁶¹

No volem acabar sense comentar alguns aspectes sobre l'estructura, l'estrofisme, el contingut i els elements literaris que hem trobat en els goigs originals de Febrer, més fàcils de valorar si podem comparar-los amb la versió antiga o tradicional que ell mateix ens ofereix. Pel que fa a l'estructura, segueix el model tradicional: una tornada inicial en què es combinen la lloança i la petició en els versos que es repetiran com a retronxa, seguint les fórmules de sempre «siau nòstro advocad, de tot perill guardáu-nos» o similars, un nombre variable d'estrofes —de sis a deu— i una tornada final que és idèntica o semblant a la inicial. En l'estrofisme, es manté fidel als esquemes habituals: empra la quarteta heptasil·làbica amb rima encadenada o creuada per a les tornades, i les rimes creu-creuada, cadeno-encadenada o mixta per a les estrofes de sis o vuit versos. Hem observat que acostuma a mantenir el mateix nombre i tipus d'estrofa que el goig tradicional —cas dels goigs de Ntra. Sra. de Betlem, Ntra. Sra. de la Concepció o santa Llúcia— i que, com a molt, resta o suma una estrofa més en el cas d'ésser senars, és a dir, els goigs tradicionals de set o nou estrofes passen a tenir-ne sis o vuit: és el cas dels de santa Anna, sant Antoni de Pàdua, santa Escolàstica o sant Josep, entre d'altres.⁶² Aquest conservadorisme que manifesta Febrer en la factura externa i

que n'hi afegeix tres més. Els de sant Francesc, que comencen: «Puis sou en tot un exemplar/ de virtut rara...», i els de Ramon Llull són idèntics; en els de sant Sebastià, només es canvien les referències a Mallorca per Menorca. La comparació del text d'aquests goigs mallorquins amb el dels recopilats per Febrer ens fa veure que el nostre autor va aconseguir fer compatible la fidelitat al contingut amb una coherent correcció ortogràfica i lèxica, que segueix les normes dels seus *Principis Generals de la Llengua Menorquina* de 1804.

61. Vid. PONS, *op. cit.* (1990), pàgs. 29 i 73.

62. En el manuscrit de 1810, hi trobem, però, uns goigs a les ànimes del purgatori que només tenen quatre estrofes i un altre dels Pastorells —que consta com a cor-

més formal dels goigs tindria potser una finalitat compensatòria, és a dir, facilitaria l'aprenentatge del nou text que, en ocasions, té moltes semblances amb l'antic, sobretot en les tornades, tal com podem veure en els goigs de Ntra. Sra. de Gràcia:

Ô Vérja y Mára María,
de nóstro pòble advocáda,
de Gràcia anomenáda,
siáu nóstra llum y guía.
(s.d.)

Mára de Gràcia, María
Vérja privilegiáda,
vòs qui sou nóstra advocáda,
siáu nóstra llum y guía.
(1810)⁶³

Pel que fa al contingut, hi trobem els temes que acostumen a aparèixer en altres goigs de les mateixes advocacions: si són de sants, es fa referència a la vida, miracles i martiri; si són de la Verge, als goigs terrenals i celestials o a la trobada de la imatge si s'escau. El motiu de l'advocació, ja sigui la protecció contra una malaltia o la intercessió per afavorir un gremi o una contrada, sol avalar-se amb la intervenció sobrenatural del sant en un indret o moment històric determinats. Antoni Febrer, però, tracta aquests temes de manera personal. Vegem-ne alguns exemples. Les referències a la història de Menorca més destacables les trobem en els goigs de sant Antoni Abat que consten com a fets nous pel nostre autor i que podrien ser els mateixos que s'inclouen a la desapareguda col·lecció manuscrita del Convent de Sant Francesc.⁶⁴ Comencen:

Fiads de vòstra bondad,
implorám vòstro favòr:

regit—, de catorze. Pel que fa al nombre de síl·labes, hem vist que combina l'heptasíl·lab amb l'octosíl·lab en els goigs de la Mare de Déu de Misericòrdia (8a7b7b8a en la tornada inicial), i amb el tetrasíl·lab en els de sant Francesc (8a4b8a4b en la tornada inicial), que semblen només corregits per Febrer (vid. FEBRER, ms. s.d. pàg. 18; ms. 1810, pàg. 18 i en full solt.).

63. Vid. FEBRER, ms. s.d., pàg. 57 i ms. (1810), pàg. 61.

64. Són els goigs que es cantaven a Maó, no els que cantava la confraria de pescadors de Fornells, que reproduceix PONS, *op. cit.* (1990), pàg. 21, i que havien sortit publicats al «Full Menorquí» del 19-I-1935. PONS, *op. cit.* (1990), pàg. 9, diu: «Per desgràcia no hem pogut trobar els antics goigs de Sant Antoni Abat, patró principal de l'illa, en els quals sabem que es feia menció de la conquesta de Menorca pel rei Alfons III d'Aragó».

Siáu nóstro Protectòr,
Sánt Antóni grán Abad.⁶⁵

i les estrofes que hi fan menció són la quarta i la cinquena:

(4) La vóstra Intercessió
sobr'aquesta Illa fonc vísta,
quánd d'èlla fèu la conquista
Alònso Rèi d'Aragò:
puès havent-vos invocad,
fonc en tot tèms vencedòr.

(5) Desd'â las hóras Mahò,
fins nóstros díes encáre
vos regoneix cóm â Páre
y vos tè cóm â Patrò.
Ab vót públic fonc votad
tributar-vos tál honor.⁶⁶

També en les goigs de sant Sebastià, es fa esment de les epidèmies de pesta que patí l'illa⁶⁷ en la tornada inicial i en una estrofa, tant en els antics com en els nous. Febrer n'afegeix, a més, un altre, a la tornada final:

(s.d.)
Puès Patrò l'Illa eus votá
cóntr'el mórbo pestilènt,
guardáu-nos en cas urgènt,
mártir Sánt Sebastí.

Menorca en vóstro bras fía,
cóm ja tè esperimentad,
puès la salud há lograd,
quánd el contátge tenía:
son Patrò vos aclamá,
y en vos fía el salvamènt.

(1810)
D'aquest pòble de Mahò,
qui en la pésta eus invocá,
siáu, Sánt Sebastí,
el defensòr y Patrò.

Es axí que creim també
sucché per grácia vóstra,
en tèms qu'aquesta Illa nóstra,
alliberáda estigué
de las péstas que tengué
al pórt próp d'apestar-la...

Tánt cóm durará Mahò,
ò gran Sánt Sebastí,
el Pòble vos donará
cúlto y veneraciò.⁶⁸

65. Cf. FEBRER, ms. (1810), pàgs. 31-34.

66. Cf. FEBRER, ms. (1810), pàgs. 32 i 33.

67. PONS, *op. cit.* (1990), pàg. 37, fa referència a les epidèmies de pesta que hi ha gué a Menorca els anys 1503, 1515, 1651 (a Ciutadella) i 1818 (a Maó). Es té memòria d'haver cantat goigs a aquest sant des de 1653. Va ser invocat a tot el territori català. Vid. DELONCLE, *op. cit.*, pàg. 18.

68. Cf. ms. s.d., pàgs. 39-42, i ms. 1810, pàgs. 34-37. Els antics els copià Josep

En els goigs antics de sant Antoni de Viana es fa esment d'una intervenció sobrenatural que féu fugir els moros:

À Menórca un grán favòr,
sent d'els Móros possehída,
promte els féreu fèr surtída,
per mostrár-vos protectòr:
per temòr de vóstra cróssa,
fúgian de bóna gána.⁶⁹

I en els goigs tradicionals de Ntra. Sra. de Gràcia es fa esment de la col·locació de la imatge en el temple, dels miracles que se li atribueixen, de la crema de l'església i de la devoció dels maonesos. Febrer prefereix, en canvi, un contingut més teològic. Ambdós goigs tenen, no obstant, altres semblances, tal com ho hem assenyalat abans. Vegem la darrera estrofa:

(s.d)

Tot el pòble de Mahò
en vóstra sánta figúra,
la assistència segura
de vóstra protecció:
Assistíu-li dóns, María,
puis vos tè per Advocáda.

(1810)

La vóstra intercessió,
cóm à Mára y Protectòra,
vos demána avui, Señòra,
tot el pòble de Mahò:
si l'alcanzás, estaria,
Nóstra dítxa cumulada.⁷⁰

Si en els goigs tradicionals hi són freqüents les al·lusions als evangelis apòcrifs o als episodis més populars de la vida dels sants, en els de Febrer hi trobem, a més, referències concretes a la Bíblia i comentaris de caràcter més doctrinal i ascètic, que van més enllà del purament anecdòtic. Els goigs antics de sant Josep, d'una gran bellesa i ingenuïtat, recorren els episodis més importants de la seva vida; comencen: «Vóstras virtuds y alegría / dirêm à vóstro favòr, / Joséf, Espós de

SANCHO, *op. cit.*, «Confraries» II, 18, i foren reproduïts per PONS, *op. cit.* (1990), pàg. 37.

69. Cf. FEBRER, ms. s.d., pàg. 37.

70. Cf. FEBRER, ms. s.d., pàg. 59 i ms. 1810, pàg. 63. També es fa esment del temple que conté la imatge del sant en els goigs de sant Climent (vid. ms. 1810, pàgs. 59-61).

María / Criador d'el Creador»; hi podem llegir l'estrofa següent, que cal comparar amb l'equivalent de Febrer:

(s.d.)	(1810)
Ab grán ciència guardáreu el bón Jesus de perill, fusterejant sustentáreu de Deù lo Páre, lo Fill. Puis gosáu tál compañía, ⁷¹ pregáu per tot pecador.	Vos, qui cóm â substitud, en llóc d'el divino Páre, ab suòr de vóstra cára, son Fill havêu mantengud: no nos neguêu el favòr d'esser també nóstra guía. ⁷²

Aquest predomini de consideracions espirituals per damunt de la casuística miraclera del *flos sanctorum* es repeteix en els goigs de santa Escolàstica: mentre que els antics fan referència a diversos episodis de la vida i se centren en la famosa entrevista amb el seu germà sant Benet, Febrer, sense deixar d'esmentar l'anècdota, se centra en les virtuts de la santa.⁷³ De manera similar, en els dels Dolors de la Verge, Febrer repassa, un a un, els dolors que marcava la devoció —la circumcisió, la fugida a Egipte, Jesús perdut i trobat al temple, la passió, la crucifixió, l'enterrament— amb una contenció que xoca amb l'efectisme dels goigs antics i, en els de santa Llúcia, elimina la descripció del martiri, i amb ella, el punt de morbositat que tenia en els antics:

(s.d.)	(1810)
De exos ulls enamorad, aquell prefecte inhomá, mogud de rábia maná los possásien dins un plát: ô quánt més aquí valía vóstra divína virtud.	Per últim el Señòr fèu la vóstra dítxa complída, permetènt que vóstra vída acabás en honor sèu, al mérit qu'eus competía, aquest áltre èra degud. ⁷⁴

La qualitat literària és, evidentment, desigual en els goigs antics —que tenen orígens ben diversos— i no està renyida amb la simpli-

71. Cf. FEBRER, ms. s.d., pàg. 46.

72. Cf. FEBRER, ms. (1810), pàg. 41.

73. «Entr'altras vóstras virtuds,/ la caridad més encêsa,/ y l'amòr â la pobrêsa/ fôrman vóstrs atributs./ Per vos els més gráns rigòrs/ eran còsa molt gustòsa.» Vid. FEBRER, ms. s.d., pàgs. 38-39.

74. Cf. FEBRER, ms. sd., pàg. 64 i ms. (1810), pàg. 72.

citat o amb la ingenuïtat que alguns d'ells posseeixen. Així, trobem aquesta qualitat en la paronomàsia «Criador del Creador», dels goigs de sant Josep; en l'alliteració «ô sans consol, soledad» i en la metonímia «Els claus qui el Fill travessan/ rompen vóstro cor constánt...», dels goigs de la Verge dels Dolors. Hi podem trobar des de la multiplicidat de metàfores amb què s'alludeix la Mare de Déu: «Mirall de gran resplandor», «porta del cel», «lliri en la blancura», «rosa escullída», «oliva especiosa», etc., fins als símls, allegories teològiques i jocs simbòlics més elaborats: «Déu plantá dins Vos, Senyóra/ un Rosèr molt excellent», dels goigs del Roser; «La paráula omnipotènt/ en vos prengué cárn homána», «Paríreu vos en Betlém,/ en tems de fred y serèna,/ el qui en la nit de la Cèna/ se fèu pá en Jerusalém», ambdós dels goigs de Ntra. Sra. de Betlem, i tants d'altres més o menys coneguts. Quan hem de valorar la qualitat literària dels goigs originals d'Antoni Febrer, no podem oblidar la doble finalitat amb què foren escrits: en primer lloc, d'afavorir la pietat, la devoció a la Verge i als Sants; en segon lloc, de fomentar l'ús de la llengua pròpia amb una correcció que calia exigir en tots els registres, també en el més popular: hi trobem, ho hem dit abans, referències bíbliques i consideracions de caràcter doctrinal i espiritual que afavoreixen la interiorització, la personalització d'un text que, a més de ser una expressió col·lectiva, vol ser un camí per a la pregària personal. Com a conseqüència, l'emboïllament literari no serà mai gratuït, ni desmesurat, ni pretesament obscur, car ha d'estar supeditat a la total comprensió del contingut. Febrer aconseguix aquest difícil equilibri quan mescla les advocacions marianes de les lletanies amb metàfores de collita pròpia: «De justícia mirall pur,/ Causa de nóstra alegría;/ sou aquell núvol d'el die,/ qui no estigué mai obscur», o «Sou vos l'Arca gloriósa: /escála misteriósa,/ per ahont se púja al Cél»,⁷⁵ quan empra la gradació: «Â los homêns, es d'amòr/ Jesus el majòr objécte,/ â los ángels, de respécte,/ als dimónis, de terròr»⁷⁶ o l'allegoria: «Mès grácias qu'el már arêna,/ ab cinc lletras conteníu,/ puès qui diu María, diu/ Már de grácia, tota plêna».⁷⁷

75. Còblas de la Puríssima Concepció. Cf. FEBRER, ms. 1810, pàgs. 6-7.

76. Còblas del SSm. Nom de Jesus. Cf. FEBRER, ms. 1810, pàg. 13.

77. Còblas de Ntra. Sra. de l'Esperánsa. Cf. FEBRER, ms. 1810, pàg. 74.

CONCLUSIÓ

Sol considerar-se que la recuperació sistemàtica de la poesia popular a Menorca no s'inicià fins a les darreries del XIX, amb un notable retard respecte a Mallorca i a la resta del territori català. Tot i així, ja a principis d'aquell segle, es començaren a difondre a l'illa còpies manuscrites de les composicions dels mestres glosadors més coneguts, fruit d'una incipient consciència col·lectiva de fixar-ne el text i salvar-les de l'oblit. Veiem també com autors il·lustrats illencs que emmarquen la seva obra en els cànons estètics del Neoclassicisme —els mateixos que omplen un espai durant molt de temps considerat erm per a la literatura catalana— fan incursions diverses en l'àmbit de la poesia de caràcter més popular, ja sigui profana, com Josep de Togores i Joan Ramis, o bé religiosa, com Antoni Febrer. A Menorca, les cançons curtes, les gloses i altres manifestacions del folklore autòcton havien aconseguit sobreviure al llarg del XVIII a les dominacions angleses i francesa, i fins i tot a la castellanització que imposaren els Borbons, però la transmissió exclusivament oral pròpia del gènere en féu desaparèixer moltes. En aquest context, el fet que Antoni Febrer recuperés i restaurés el text d'algunes gloses menorquines a partir de 1805 constitueix una aportació *per se*, que fa palesa la intenció anticipada de salvar aquestes mostres per a la literatura popular. El fet és encara més clar en el cas de la poesia religiosa tradicional, sobretot si tenim en compte que els goigs no serien objecte de recopilacions i col·leccions en el territori català fins unes dècades més tard, perquè només Miquel-Joan Josep Jaume al Rosselló i Joan Baptista Escorihuela a València hi dediquen una certa atenció tangencial, en la mateixa època que ho fa Antoni Febrer.

Així doncs, la contribució de Febrer és encara més excepcional, car ho és per partida doble: d'una banda, com a compilador transcriu i recupera el text dels goigs que tradicionalment s'havien cantat a l'illa, alguns dels quals es consideraven perduts, i, de l'altra, com a autor crea altres goigs amb desig que siguin assumits per la col·lectivitat. I ho fa apropant-s'hi des d'una sòlida formació en la literatura culta, que marcarà els temes i l'estil de la resta de la seva producció; també ho

féu així l'illustrat mallorquí i amic de Febrer, el Comte d'Aiamans, que tractà, no obstant, l'humor i l'erotisme enfront a la temàtica religiosa i moralitzant que, obeint a l'afany didàctic de tota la seva obra, va preferir el maonès. Cal situar, en fi, les contribucions d'Antoni Febrer a la poesia popular en el marc global de la seva obra, comparar les gloses amb les versions de les odes sagrades de Rousseau, els goigs amb les traduccions poètiques de l'*Stabat Mater*, el *Dies Irae* o el *Salve Regina*, i no oblidar el lingüista i el lexicògraf que reivindicà, en la teoria i amb la pràctica, l'aptitud de tots els registres expressius de la llengua pròpia.

MARIA PAREDES I BAULIDA
(Institut Menorquí d'Estudis)

